مدیریت شهری
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014
۳۲۳-۳۳۸
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۶/۱۷ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۲/۳

تحلیل ابعاد مختلف حقوق شهروندی از دیدگاه شهروندان؛ بررسی میدانی: محدوده پیرامونی خیابان کارگر شمالی و مرکز قلب تهران

مجتبی آراسته*- دانشجوی دکتری شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
علی اکبر تقوایی- دانشیارگروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
مریم کامیار- عضو هیئت علمی بنیاد ایران شناسی؛ استاد مدعو دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده
اساساً حقوق شهروندی بر سه اصل حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی بنیان نهاده شده و از ارکان اصلی حقوق بشر محسوب می‌شود. موارد بسیاری در عدم رعایت حقوق شهروندی دخیل هستند اما به نظر می‌رسد یکی از اصلی‌ترین موارد، نارضایتی شهروندان از فضای جاری حاکم بر زندگی شخصی و تعمیم آن به فضای عمومی و شهری است. هدف از انجام این تحقیق، استخراج تعاریف حقوق شهروندی از دیدگاه خود شهروندان است. برای رسیدن به این هدف، در بخش اول از روش ضریب همبستگی پیرسون به منظور تبیین میزان همبستگی میان متغیر عدم رعایت قوانین با سایر متغیرهای تعریف شده و در بخش دوم از روش تحلیل محتوای کیفی، به منظور استخراج نکات اصلی پیرامون ابعاد حقوق مختلف شهروندی استفاده شده است. مطالعات تحقیق نشان می‌دهد مهمترین عامل موثر در رفتار ناهنجار شهروندان و پیروی نکردن از قانون، نارضایتی از شرایط روحی- روانی حاکم بر فضای ذهنی شهروند است. شرایطی که مربوط به فضای خصوصی فرد است و می‌تواند به فضای عمومی منتقل شود و موجب بروز رفتار نامناسبی از شهروند شود و حق دیگر شهروندان را تضییع کند. از سوی دیگر، در بخش دوم تحقیق یافته‌ها نشان می‌دهد تعریف حق شهروندی در میان طیف‌های گوناگون، متفاوت است و در میان هر طیف، منعطف به نیازها و دغدغه‌های فکری شهروندان است. به نظر می‌رسد ورود فکری ترسیم‌کنندگان حقوق شهروندی به میان افکار عمومی جامعه و اصلاح یا وضع قوانین جدید مرتبط با حقوق شهروندی، می‌تواند کمک قابل توجهی به جریان آموزش همگانی و درونی‌سازی قوانین و حقوق شهروندی کند.

واژگان کلیدی: قانون اساسی، حقوق شهروندی، رضایت از کیفیت زندگی، همبستگی، تحلیل محتوا.

Analysis of Various Aspects of Civil (Citizenship) Rights from the Viewpoint of Citizens
(Field Study: The Surrounding of Kargar Shomali Avenue and Tehran Heart Center)

Abstract
Citizenship rights are substantially established on the basis of three principles of civil rights, political rights, and social rights and are considered as the main elements of the human rights. Several factors are involved in non-observance of citizenship rights though the main factor is dissatisfaction of citizens with the current atmosphere dominating on the personal life and generalizing the same to the public and urban space. The present research aims at extraction of definitions of "citizenship rights" from the viewpoint of the citizens. To achieve this goal, Pearson correlation coefficient method is used in the first section to clarify the correlation between the variable of "non-observance of regulations" and other defined variables and quality content analysis method is used in the second section to extract the main points in relate to the various aspects of citizenship rights. The research studies indicate that the most effective factor on abnormal behavior of the citizens and non-observance of rules and regulations is dissatisfaction with the mental-psychological conditions dominating on the mental space of citizens; the conditions arising from the private space of an individual that will be transferred to the public space and may lead to improper behavior by the citizens and infringe rights of other citizens. On the other hand, the findings in the second section of the research reveal that citizenship right is differently defined among various classes of society and concentrates on the mental needs and concerns of citizens in every class. It seems that inspiring the thoughts of those who define citizenship rights to the public minds and modifying or enactment of new laws on citizenship rights may considerably help the public education and internalization of the citizenship rights and laws.
Keywords: constitutional law, citizenship rights, satisfaction with life quality, correlation, content analysis.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۷۷۸۱۴۲۷۹، رایانامه: m.arasteh@modares.ac.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

۱- مقدمه

بسیاری از پیامدها و پیشامدها تابع برخی پیشامدهای دیگر و کمیت وکیفیت آنها می‌باشند؛ به عبارت دیگر بسیاری از اتفاقات، تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در خصوص یک موضوع، بر موضوعات دیگر تاثیرگذار است. بنابراین بررسی وکشف وجود یا عدم وجود رابطه بین پدیده‌ها و خصوصیات مختلف و میزان و شدت اثراتی که بر روی هم می‌گذارند مهم است. در این راستا برنامه ریزی برای زمین و اختصاص آن به فعالیت‌های مختلف شهری مانند سکونت،کار، فعالیت، فراغت و غیره، با سطوح خدمات‌رسانی متفاوت (منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای، شهری و فراشهری)که همواره یک فعالیت اساسی و مهم درآبادانی شهر است، از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. می توان گفت منطقه ۶ تهران به لحاظ داشتن کاربری‌های شهری (مانند پارک لاله)، فراشهری (مجموعه‌های فرهنگی- هنری مثل تئاتر شهر)، فرامنطقه ای (مانند مراکز عمده فعالیتی و اقتصادی) و ملی (مانند وجود مراکز اداری و سیاسی مانند وزارتخانه‌های مهم‌کشور و نفت، مراکز دانشگاهی مثل دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس، و مراکز مهم بیمارستانی و درمانی مانند بیمارستان امام خمینی (ره) و مرکز قلب تهران) مهمترین مراکز فعالیتی کشور را در خود جای داده است.

بالتبع وجود این مراکز مهم فعالیتی در کنار بافت سکونتی، حقوق متقابلی را برای شهروندان (از ساکنین منطقه گرفته تا مراجعین اداری - فعالیتی به منطقه) رقم زده است. هدف از انجام این تحقیق ابتدا بررسی میزان همبستگی و رابطه میان متغیر رضایت ازکیفیت زندگی و احترام به قانون است. در ادامه تحقیق، به شناسایی، استخراج و تحلیل حقوق شهروندی مورد نظر شهروندان از زبان خود آنها و در میان طیف‌های مختلف پرداخته می‌شود. به عبارت دیگر، این تحقیق بر آن است که با روش علمی تحلیل محتوا، نگرش‌های طیف مختلفی از شهروندان را پیرامون تعریفی که از حق و حقوق خود (به عنوان شهروند) دارند، از درون متن جاری شهر استخراج و طبقه بندی کند. به نظر می‌رسدکه می‌توان مشکلات فعلی عدم رعایت حقوق شهروندی توسط برخی شهروندان را بر مبنای عدم شناخت از حقوق شهروندی یا نارضایتی از یکی ابعاد زندگی آنها دانست.این ابعاد نارضایتی و تعریف حقوق شهروندی را می‌توان در میان شهروندان و از زبان خود آنها اولویت بندی نمود و بر مبنای همین حقوق انتقادی یا پیشنهادی، ساختار برنامه‌ریزی و مدیریت شهری را به سمت آموزش مناسب حقوق شهروندی، اولویت‌بندی نمود.علت انتخاب خیابان کارگر شمالی، به دلیل وجود طیف متنوعی از شهروندان (صنف متنوعی از شاغلین خدماتی و اداری،کسبه، اساتید و دانشجویان، نظامیان، جوانان، سالمندان، زنان خانه‌دار وکودکان به تبع وجود فعالیت‌های مختلف اشاره شده) در این محدوده است.

۲- مفهوم حقوق شهروندی

با تحولات جامعه مدنی در دوران‌های مختلف تاریخی و طرح مفهوم حقوق بشر، مفهوم شهروند دستخوش تحول قرار گرفته است. در فرهنگ‌های عمومی‌و تخصصی تعریف واضحی از شهروند ارائه نشده است و قانون اساسی ایران نیز در هیچ‌کجاکلمه شهروند را نیز به کار نبرده است. اهمیت حقوق شهروندی تا بدان حد است‌که رابطه‌ی نزدیکی با جایگاه حاکمیت پیدا می‌کند. چنانکه برخی ازکارشناسان بر این نظر هستند، جامعه ای که در آن حقوق شهروندان نهادینه نشده باشد، رابطه مردم و حاکمیت دچار تزلزل است. اساساً حقوق شهروندی بر سه اصل حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی بنیان نهاده شده و از ارکان اصلی حقوق بشر محسوب می‌شود. شهروند در جوامع دموکراتیک به افرادی اطلاق می‌شودکه تابعیت‌کشوری را دارا می‌باشند و به تبع این وابستگی، از حقوق و مزایایی برخوردار می‌شوندکه درقانون اساسی و سایر قوانین عادی در آن کشور به تصویب رسیده است. شهروندی به عنوان یک پایگاه و نقش اجتماعی مدرن فراگیر، مجموعه‌ای به‌هم پیوسته از حقوق و وظایف برابر همگانی ناظر بر احساس تعلق اجتماعی به جامعه و موثر در مشارکت همگانی فارغ از تعلّقات نژادی، قومی، طبقاتی، فرهنگی و مذهبی است (محسنی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۸-۱۱۷). جدول شماره ۱ مجموعه‌ای ازکلیدواژه‌ها و تعاریف مطرح شده

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

پیرامون حقوق شهروندی را نشان می‌دهد.

مارشال حقوق شهروندی را در سه بعد تجزیه‌کرده است: ۱) بُعد مدنی که شامل آزادی‌های فردی، آزادی مذهب، بیان، اندیشه و... می‌شود؛ ۲) بُعد سیاسی که در برگیرنده حق مشارکت شهروندان در اعمال قدرت سیاسی (چه در نقش دارنده قدرت سیاسی و چه در نقش رأی‌دهنده یا تعیین کننده کسی که دارای قدرت سیاسی خواهد بود) می‌باشد؛ ۳) بُعد اجتماعی که دامنه گسترده‌ای از حقوق حداقلی (مانند رفاه اجتماعی و تأمین اجتماعی برای شهروندان) تا حق سهیم شدن در میراث اجتماعی، حق انتخاب شغل، حق مالکیت و ... را دربردارد (Marshall, 1973: 8-1)(جدول شماره ۲). اگرچه در تعاریف مختلف مفهوم شهروندی، جنبه‌های حقوقی آن بیشتر مورد تأکید قرارگرفته است، با این همه، تجربه شهروندی تنها به پایگاه حقوقی فرد بستگی ندارد و علاوه بر حقوق، دربرگیرنده مجموعه‌ای از تعهدات و تکالیف است. اهمیت این مطلب از آن جهت است که طبق این تعریف، مسئولیت شهروندی همان خودآگاهی مردم از حقوق شهروندی و احساس نیاز همگانی برای اجرای این حقوق است (نوروزی، ۱۳۸۵، ص ۲۸). از جمله وظایف دولت مردمی در جامعه مدنی، حفظ حقوق مردم و احترام به آزادی‌های مشروع شهروندان است؛ در عین حال اصول مختلفی از قانون اساسی نیز بر آزادی‌ها و حقوق شهروندان در امور مختلف زندگی تاکید می‌ورزد. افزون بر آن، آیه شریفه «و لقدکرّمنا بنی ادم ... و فضلنا هم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلا»[1] که دلالت برکرامت و ارزش والای انسان می‌کند، به این موضوع اشاره داردکه رفتارهای انسان مغایر باکرامت انسانی از قبیل تحقیر، توهسن و هتک حرمت و امثال آن، نباید بر وی تحمیل نگردد. نقض آزادی‌ها یا حقوق و رفتارهای مغایرکرامت انسانی گاهی ممکن است از سوی شهروندی عادی صورت می‌گیرد. در این صورت چنین رفتاری، تجاوز و تعدی یک شهروند به شهروند دیگر تلقی شده و با دخالت مقامات مربوطه و بر اساس قانون، شخص متجاوز پاسخ جامعه را دریافت خواهدکرد (شمس ناتری و عطازاده، ۱۳۸۷، ص ۶۷). در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصول مختلفی، حقوق و آزادی‌های مشروع شهروندان را مورد تاکید قرار داده‌اند. بر اساس

جدول ۱. مجموعه ای از تعاریف مطرح شده پیرامون حقوق شهروندی؛ مأخذ: توسلی و حسینی نجاتی، ۱۳۸۳.

تعاریف حقوق شهروندی	نوعی پایگاه و نقش اجتماعی مدرن که برای تمامی اعضای جامعه، قابل دفاع است.
	مجموعه ای بهم پیوسته از وظایف، حقوق، تکالیف و مسئولیت‌ها و تعهدات اجتماعی، سیاسی، حقوق، اقتصادی و فرهنگی همگانی، برابر و یکسان.
	احساس تعلق و عضویت اجتماعی مدرن برای مشارکت جدی و فعالانه در جامعه و حوزه های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی.
	برخوردی عادلانه و منصفانه تمامی اعضای جامعه از مزایا، منافع و امتیازات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی و فرهنگی فارغ از تعلق طبقاتی، نژادی، مذهبی و قومی.

جدول ۲. تشریح ابعاد مختلف حقوق شهروندی از دیدگاه مارشال؛ ماخذ: Marshall، ۱۹۷۳: ۱-۸

ابعاد مختلف حقوق شهروندی	حقوق مدنی	آزادی های فردی؛ آزادی مذهب، بیان و اندیشه؛ آزادی اطلاعات و...
	حقوق سیاسی	حق مشارکت شهروندان در اعمال قدرت سیاسی (چه در نقش دارنده قدرت سیاسی و چه در نقش رای دهنده یا تعیین کننده)؛ حق مشارکت و اداره امور عمومی؛ تشکیل حزب و...
	حقوق اجتماعی	تقسیم مساوی بودجه و بیت المال؛ رفاه اجتماعی و تامین اجتماعی برای شهروندان؛ حق سهیم شدن در میراث اجتماعی؛ آزادی کار و شغل؛ حق مالکیت و ...

۱. سوره اسراء، آیه ۷۰: « و انسان راکرامت بخشیدیم ... و آنان را بر بسیاری مخلوقاتمان برتری بخشیدیم »

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

جدول ۳. چارچوب حقوق شهروندی اشاره شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی‌ایران؛ برگرفته از هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۱۷۳؛ با تغییر.

چارچوب حقوق شهروندی در قانون اساسی ایران	موارد اشاره شده در قانون اساسی	تعداد اصل اشاره شده
امنیت عمومی و خصوصی	امنیت عمومی: حیثیت، جان، مال، شغل و حقوق (اصل ۲۲) امنیت خصوصی: مسکن، داشتن حریم و فضای شخصی، اقامت و تابعیت (اصل ۲۵ و ۳۳)	۳
امنیت قضایی	اصل برائت (اصل ۳۷)، تعقیب قانونی (اصل۳۲)، محاکمه عادلانه با حق انتخاب وکیل (اصل۳۵)، محاکمه علنی (اصل۱۶۵)، قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها (اصل۳۶ و ۱۶۹)، امنیت متهمان، محکومان (اصل ۳۸ و ۳۹) و اجتماعات (اصل۲۷)	۹
آزادی‌های اجتماعی	آزادی عقیده (اصل۲۳)، بیان (اصل۲۴)، احزاب (اصل۲۶) و برگزاری اجتماعات و تظاهرات (اصل۲۷)	۴
حقوق سیاسی و مشارکتی	نهادهای سیاسی و حقوق و آزادی‌های افراد در مشارکت امور سیاسی و اداری کشور (اصول ۶، ۷، ۵۶، ۶۲، ۱۰۰، ۱۰۷ و ۱۱۴)	۷
حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	حقوق اقتصادی، اجتماعی (اصول ۲۱، ۲۸،۲۹ و ۴۳) و فرهنگی (اصل ۳ و ۳۰)	۶
حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها	حقوق زنان، سالمندان و کودکان (اصل۲۱)، اقلیت‌های مذهبی (اصول ۱۲ تا ۱۴) و پناهندگان (اصل ۱۵۵)	۵

این قانون، می‌توان حقوق و آزادی‌های شهروندان را در موارد شش‌گانه «امنیت عمومی‌و خصوصی»، «امنیت قضایی»، «آزادی‌های سیاسی-اجتماعی»، «حقوق سیاسی»، «حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی» و «حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها» دسته‌بندی کرد (جدول ۳).

همانطورکه از جدول بالا پیداست، ۳۴ اصل از اصول قانون اساسی ایران، به موضوع حقوق شهروندی می‌پردازد. پرداختن ۳۴ اصل از ۱۷۷ اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی (یک پنجم کلیه اصول) به مسئله حقوق شهروندی جالب توجه به نظر می‌رسد و در واقع حاکی از اهمیت این موضوع در نظام قانون‌گذاری کشور می‌باشد.

۳- تبیین رابطه بین کیفیت محیط زندگی، رضایتمندی و رعایت حقوق شهروندی

به نظر می‌رسد ارزیابی ساکنین از میزان مطلوبیت محیط‌های فعالیتی و سکونتی‌شان در جهت سنجش میزان دستیابی به اهداف و موفقیت پروژه‌های شهری می‌تواند موثر واقع گردد .همچنین شناسائی مولفه‌های موثر بر میزان رضایتمندی و نارضایتی ساکنین می‌تواند در درک وضعیت موجودکیفیت سکونت، راهبردهای آتی جهت ارتقاء سطح‌کیفی محیط و جلوگیری از تکرار برخی اقدامات نامناسب در سایر مکان‌ها موثر باشد (رفیعیان و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۵۸). یکی از دغدغه‌های همه نظام‌های اجتماعی و سیاسی در تمامی‌تاریخ، ایجاد رضایت در بین اتباع و شهروندان خود بوده است. طبیعی است رضایت با انسجام و مشارکت اجتماعی رابطه مستقیمی دارد. در ارتباط با رضایت دو نظریه وجود دارد که ارتباط و همپوشانی بسیارکمی نیز با هم دارند: اولی نظریه «جبران» است‌که معتقد است شخصی‌که به عنوان مثال به لحاظ شغلی از موقعیت شغلی خود ناخرسند است، به دنبال کسب رضایتمندی جبرانی در دیگر زمینه‌های زندگی بر می‌آید (فروغ زاده، ۱۳۸۳، ص ۱۵۹).

یکی دیگر از تئوری‌های مربوط به رضایت حاکی معروف به تئوری «تسری» است. این تئوری بیانگر این است‌که وجود رضایت در یک حوزه از زندگی، می‌تواند به سایر حوزه‌ها نیز سرایت کند. فرضیه اساسی در این زمینه آنست‌که رضایت از یک بخش از زندگی بر روی رفتار و ارزیابی‌های افراد از بخش‌های دیگر زندگی تاثیر مستقیم

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

دارد (رفیع پور، ۱۳۷۲، ص ۱۴۰). در تحقیقات میدانی و جامعه شناختی، رضایت را در سه بخش اوضاع فردی، رضایت از اوضاع محیط پیرامونی سکونت (روستا یا شهر و محله) و اوضاع اجتماعی- سیاسی در نظر گرفته‌اند. رضایت معلول شرایط فرد و میزان تحقق یا عدم تحقق آمال و آرزوهای هر فرد یا گروهی است. در این حالت می‌توان گفت بین عدم رضایت و ناکامی و در نهایت بروز رفتار خشونت آمیز و نقض قانون و حقوق شهروندی، رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ بالعکس بین رضایتمندی شهروندان از فضای زندگی و مشارکت آنها در امور شهری رابطه مستقیمی وجود دارد (عظیمی هاشمی، ۱۳۸۳، ص ۹۲). به دیگر بیان، در یک جامعه با حس رضایت از امور جاری زندگی، مشارکت بالا و سرمایه اجتماعی قوی، احترام به قانون و حقوق شهروندی نیز نهادینه‌تر خواهد شد.

می‌توان گفت احساس رضایت شهروندان از محیط شهر و خدماتی که شهرداری ارائه می‌دهد، عامل مهمی در جهت ایجاد انگیزه در مردم برای مشارکت در توسعه شهری و بهبود کیفیت محل سکونت خویش است. علاوه بر این، رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری موجب ترغیب آنان برای همکاری با نهادهای شهری در جهت انجام بهتر وظایف و ارائه خدمات در سطح شهر و محلات می‌شود؛ در حالیکه نارضایتی از عملکرد نهادهای عمومی و احساس تبعیض در ارائه خدمات از سوی شهرداری در مناطق مختلف شهر، موجب یأس و ناامیدی و عدم مسئولیت پذیری و در نهایت قانون گریزی شهروندان می‌شود (برک پور و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۲۰۴). از سوی دیگر، در برنامه‌ریزی، طراحی و احداث شبکه‌های ارتباطی و معابر، می‌بایست عملکردی فراتر از فضای صرف تردد درنظر گرفته شود و معیارهایی مثل راحتی دسترسی، امنیت، فضای اجتماعی متعامل و... را در درون خود تعریف کند (عزیزی، ۱۳۸۵، ص ۳۹). بنابراین وجود شبکه ارتباطی مناسب، پیش نیاز هرگونه مجتمع زیستی است؛ بدون ایجاد ورودی و خروجی و پارکینگ مناسب خودرو در مجتمع های عظیم، حرکت کالا و انسان بی‌معنی و بی‌ارزش خواهد بود (صادقی، ۱۳۸۰، ص ۳۴). برنامه‌ریزی و تحقق همه این موارد، می‌تواند منجر به ایجاد حس رضایت شهروندان از خدمات شهری، افزایش سطح قانون‌پذیری و احترام به حقوق متقابل شهروندان شود. به دیگر بیان، می‌توان گفت اگر کیفیت

جدول ۴. جمع بندی نظرات مطرح شده پیرامون تاثیر نارضایتی از شرایط زندگی و عواقب بوجود آمده ناشی از آن توسط شهروندان؛ مآخذ: نگارندگان.

رفیعیان و دیگران، ۱۳۸۸	بررسی نقش رضایت شهروندان از مطلوبیت محیط های فعالیتی و سکونتی‌شان در جهت سنجش میزان دستیابی به اهداف و موفقیت پروژه های شهری؛ شناسائی مولفه‌های موثر بر میزان نارضایتی ساکنین و جلوگیری از تکرار برخی اقدامات نامناسب در سایر مکان‌ها
فروغ زاده، ۱۳۸۳	بررسی رابطه مستقیم رضایت از زندگی و محیط سکونت با انسجام و مشارکت اجتماعی
رفیع پور،۱۳۷۲	تبیین تئوری تسرّی: وجود رضایت در یک حوزه از زندگی، می‌تواند به سایر حوزه ها نیز سرایت کند. به عنوان مثال، رضایت از شرایط کلی زندگی می‌تواند در رفتار شهروندان با همدیگر و رعایت حقوق همدیگر موثر باشد. در عین حال، عکس این حالت نیز برقرار است.
عظیمی هاشمی،۱۳۸۳	بین عدم رضایت و ناکامی و در نهایت بروز رفتار خشونت آمیز و نقض قانون و حقوق شهروندی، رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ بالعکس بین رضایتمندی شهروندان از فضای زندگی و مشارکت آنها در امور شهری رابطه مستقیمی وجود دارد.
برک‌پور و دیگران، ۱۳۸۹	احساس رضایت شهروندان از محیط شهر و خدماتی که شهرداری ارائه می‌دهد، عامل مهمی در جهت ایجاد انگیزه در مردم برای مشارکت در توسعه شهری و بهبود کیفیت محل سکونت خویش است. درحالیکه نارضایتی از عملکرد نهادهای عمومی و احساس تبعیض در ارائه خدمات از سوی شهرداری در مناطق مختلف شهر، موجب یأس و ناامیدی و عدم مسئولیت پذیری و در نهایت قانون گریزی شهروندان می‌شود

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

محیط مسکونی به‌گونه‌ای باشدکه رضایت شهروندان را از محیط مسکونی پیرامونیشان در پی داشته باشد، احتمال احترام‌گذاشتن مردم به حقوق شهروندی خود و دیگران افزایش می‌یابد. در طی چند دهه گذشته، مفهوم‌کیفیت زندگی از مفهوم صرفا روانشناختی به یک مفهوم چند بُعدی مبدل شده است. در مواردی، از عبارت کیفیت زندگی، مفهوم مناسب بودن محیط و رضایت از شرایط موجود برای زندگی استنباط می‌شود. در میان همه مفاهیم ذکر شده پیرامون کیفیت زندگی، می‌توان سه بعد اقتصادی، سیاسی - اجتماعی و کالبدی- محیطی را برای تشخیص مفهوم سرزندگی و پایداری عنوان نمود (Das, 2007: 301). رضایت‌کلی از این سه بُعد کیفیت زندگی، می‌تواند حس رضایت از زندگی را افزایش داده و حق شهروند را در برابر مسئولیت‌پذیری نسبت به احترام به مقررات، رعایت قوانین و حقوق شهروندی بیشترکند. طراحی شهری، امنیت جاده‌ها، دسترسی به خدمات و امکانات و روابط با همسایگان، همگی بر روی سرزندگی محیط مسکونی و شهر تاثیر گذارند. درواقع بایدگفت ویژگی‌های محیط ساخته شده روی سلامتی جسمی و روانی مردم، احساس اجتماعی و پایداری محیط طبیعی اثر می‌گذارد و عدم رعایت این ویژگی‌ها، می‌تواند شهروند را نسبت به رعایت مقررات و حقوق شهروندی بی‌تفاوت‌کند (جدول شماره ۴).

۴- روش تحقیق

۴-۱- مواد و روشها

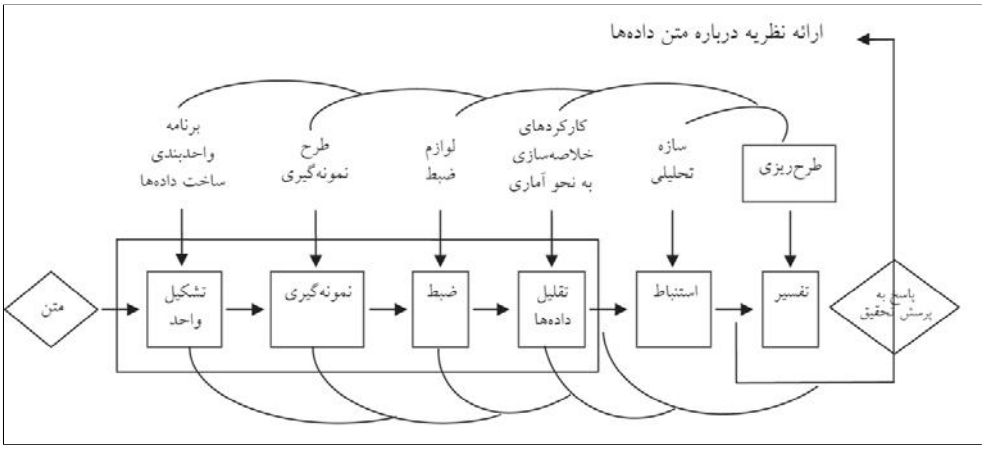
برای رسیدن به هدف تحقیق، از دو روش عملیاتی در این تحقیق استفاده شده است. در واقع نگارندگان در بخش اول تحقیق، به دنبال آسیب شناسی علت وقوع عدم احترام شهروندان به حقوق شهروندی همدیگر هستند. بر این اساس، عدم رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی توسط شهروندان و به طور خاص، عبور عابران پیاده از چهارراه زمانیکه چراغ سواره سبز است، مدنظر قرارگرفته است. سوال این است‌که «چرا یک شهروند پیاده در حالیکه می‌داند چراغ سواره سبز است، بدون توجه به حق عبور شهروندان سواره، از چهارراه عبور می‌کند؟» با توجه به اینکه شیوه مصاحبه به صورت باز بوده، دسته بندی پاسخ‌ها نیاز به تعیین معیارها و سنجه هایی دارد تا پژوهشگر بتواند علت وقوع این عمل خطا را آسان‌تر جویا شود. جدول شماره ۵ معیارهای طبقه بندی شده و سنجه‌های منشعب شده از هر معیار را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است پاسخ‌های مطرح شده توسط مصاحبه شوندگان بر مبنای تعدادی سنجه مشخص ارزیابی شده و در انتها پاسخ‌ها به شیوه رتبه ای در این پنج معیار طبقه بندی شده است.

در ادامه برای پاسخ به سوال بخش اول تحقیق، از روش ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. در این

جدول۵: سنجه‌های ارزیابی پاسخ‌ها برای دسته بندی در ۵ معیار اصلی

معیارها	سنجه ها
عدم رضایت از شرایط سیاسی	نارضایتی از نهادهای عمومی مثل شهرداری یا شورای شهر، نارضایتی از نهادهای حکومتی و مدیریت کلان کشور
عدم رضایت از اوضاع اجتماعی	نارضایتی از رفتار اجتماعی شهروندان، نارضایتی از شرایط فرهنگی جامعه، نارضایتی از روابط تعاملی و اخلاقی شهروندان با یکدیگر
عدم رضایت از شرایط اقتصادی	نارضایتی از شرایط اقتصاد کلان کشور، نارضایتی از شرایط شغلی فرد، نارضایتی از اوضاع اقتصاد خانواده، نارضایتی از شرایط درآمدی و هزینه ای در زندگی
عدم رضایت روحی - روانی از زندگی	نارضایتی از سلامت روانی خود و خانواده، نارضایتی از فضای روحی حاکم بر خانواده، داشتن درگیری های ذهنی مربوط به مسایل عاطفی و خانوادگی، نگرانی از اوضاع و احوال شخصی در زمان حال و آینده
عدم رضایت از محل سکونت و محیط مسکونی	نارضایتی از فضای سکونتی، کوچک بودن فضای سکونت، نارضایتی از همسایگان، نارضایتی از محیط مسکونی پیرامونی و داشتن تصویر مشوش بصری- ذهنی از فضای محل سکونت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

شکل ۱. اجزای تحلیل محتوای کیفی؛ مأخذ: پیربداقی، ۱۳۸۸، ص ۳۰.

روش، میزان همبستگی میان یک متغیر (به عنوان متغیر وابسته) با سایر متغیرهای مستقل بررسی می‌شود. برای محاسبه این همبستگی، از شهروندانی که در چهار راه فاطمی (تقاطع خیابان‌های کارگرشمالی و فاطمی) حضور داشتند و در مواردی عدم رعایت قانون (عبور از چراغ قرمز پیاده) از آنها دیده شد، موضوع «رضایت یا عدم رضایت از کیفیت زندگی» در پنج بعد سیاسی (رضایت از شرایط سیاسی فعلی کشور)، اجتماعی (رضایت از شرایط اجتماعی و نحوه ارتباطات شهروندان با هم)، اقتصادی (رضایت از شرایط شغلی و اقتصاد خانوار)، محیطی (رضایت از محل سکونت و محیط مسکونی پیرامونی) و روانی (رضایت از شرایط روحی روانی زندگی فعلی فرد) سوال شده است.

در بخش دوم، به منظور تعریف چارچوب مشخص از تعریف حقوق شهروندی از دیدگاه اقشار مختلف شهروندان، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. می‌توان گفت تکنیک تحلیل محتوا، تکنیکی برای استخراج داده‌ها از متن است که دارای ویژگی‌های خاص خود می‌باشد؛ این متن می‌تواند متن کتاب، روزنامه، رسانه و شبکه‌های خبری، فیلم و حتی صحنه هایی از متن شهر باشد. به طورکلی، روش تحلیل محتوا به دو شیوه کمّی و کیفی قابل بررسی و تحلیل است. هرچند این روش به لحاظ سطح تحلیل، به لحاظ تعداد منابع و به لحاظ دوره زمانی نیز به دسته‌های مختلف قابل تقسیم است (محمدی‌فر، ۱۳۸۷، ص ۲۸). میان روش کمی و کیفی در تحلیل محتوا، تفاوت‌هایی وجود دارد. مدافعان رویکرد تحلیل محتوای کمّی به محدودیت فراوانی اعداد و ارقام انتقاد دارند، ومدافعان رویکرد کیفی که از تحلیل‌های ادبی، سیاسی، قوم‌شناسی و مطالعات فرهنگی به این رویکرد روی آورده‌اند، به نظام‌مند نبودن این نوع تحلیل در متون و نیز داشتن دیدگاه‌های کلی‌نگر در تفاسیر خود اشاره کرده‌اند (pendorff, 2004: 86-krip). در تحلیل محتوای کمّی، تفاسیر از مقوله‌های منتسب به داده‌های آماری اخذ می‌شوند؛ درحالیکه در تحلیل محتوای کیفی، تفاسیر به دلالت‌های ضمنی متکی هستند. در تحلیل محتوای کیفی، محتوای پنهان پیام مورد توجه است و به این دلیل نگاه عمیق‌تری به کلمات و عبارات داده‌های کیفی وجود دارد (پیربداقی، ۱۳۸۸، ص ۳۰). شکل ۱ اجزای تحلیل محتوای کیفی را نشان می‌دهد.

بر اساس نظریه‌ی شی‌یه‌وشانون می‌توان رهیافتهای موجود در زمینه‌ی تحلیل محتوی کیفی را به سه دسته تقسیم کرد که عبارتند از: تحلیل محتوای عرفی و قراردادی؛ تحلیل محتوای جهت‌دار و تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمعی (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص ۲۲-۲۸). جدول شماره ۶، خلاصه‌ای از تفاوت رویه‌ای و محتوایی میان این سه رویکرد را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است آنچه‌که در این تحقیق مورد استفاده قرارگرفته است، روش تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمعی است. مطالعه‌ای که از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

جدول۶. اختلافات اساسی کدگذاری در سه رویکرد تحلیل محتوا؛ برگرفته از: ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص ۲۸.

نوع تحلیل محتوا	آغاز تحقیق	زمان تشخیص رمزها یا کلمات کلیدی	منشأ رمزها یا کلمات کلیدی
تحلیل محتوای عرفی	*مشاهده*	*رمزها همزمان با تحلیل داده معین می‌شوند*	*رمزها از داده ها مشتق می‌شوند*
تحلیل محتوای جهتدار	*نظریه*	*رمزها هم زمان با تحلیل داده ها و یا قبل از آنها مشخص می‌شوند*	*رمزها از تئوری یا یافته های تحقیق مشتق می شوند*
تحلیل محتوای تلخیصی	*کلمات کلیدی*	*کلمات کلیدی قبل و در ضمن تحلیل داده‌ها تعریف می‌شوند*	*کلمات کلیدی بر اساس علاقهٔ محقق یا ادبیات تحقیق به دست می‌آیند*

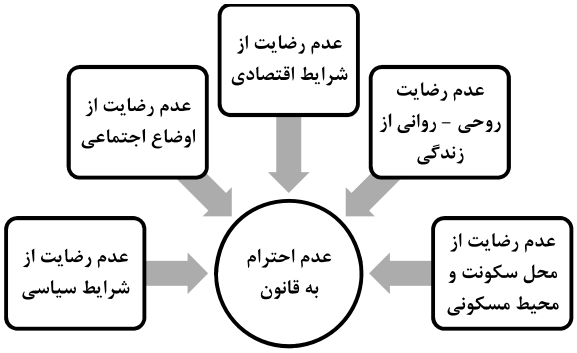
تلخیصی استفاده می‌کند، با شناسایی وکمّی کردن کلمات یا مضامین ویژه‌ی موجود در متن، با هدف فهم چگونگی کاربرد این کلمات یا محتوای آنها در متن آغاز می‌شود. این کمیت سازی نه تنها تلاشی برای فهم معنای کلمات است، بیشتر از آن، کشف کاربرد این کلمات در متن است. در یک تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی، تحلیل داده با جست و جوی کلمات مشخص آغاز می‌شود و واژگان پرشماری برای هر اصطلاح مشخص، محاسبه می‌شوند. در اینجا محقق می‌خواهد بداند که واژه‌ی موردنظر چه به صورت مستقیم و چه غیرمستقیم به چه تعداد و توسط چه‌کسانی به‌کاربرده شده است تا بر اساس آنها به مضمون سازی رمزها بپردازد.

۴-۲- شیوه نمونه گیری

همانطورکه گفته شد در این تحقیق از دو روش و در دو بخش استفاده شده است. در بخش اول تحقیق نمونه‌گیری از شهروندان به روش سیستماتیک و به ازای بازه زمانی ۱۵ دقیقه یکبار در فاصله ساعت ۱۶ تا ۱۸ بعدازظهر در سه روز از هفته (طی دو هفته متوالی در آبان ماه ۱۳۹۲) بوده است. با توجه به گستردگی ابعاد حقوق شهروندی، در اینجا تاکید و تمرکز جامعه هدف تحقیق بر عبور شهروندان پیاده از خط عابر زمانیکه چراغ سواره سبز است، می‌باشد. در واقع با بررسی میدانی و پس از مشاهده تخطی از قانون توسط شهروند مورد نظر، علت ارتکاب این عمل از فرد مورد نظر پرسیده شده است. بر این اساس جمعا ۱۰۸ نمونه در بخش اول تحقیق بدست آمده است. در بخش دوم تحقیق، با توجه به اینکه هدف تعریف حقوق شهروند از دیدگاه طیف‌های مختلف شهروندی (شامل کودکان، سالمندان، زنان (بازه حدودی سنی ۳۰-۵۰)، مردان (بازه حدودی سنی ۳۰-۵۰)، دانشجویان وکسبه) بوده است، از روش «تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی» به استخراج نکات اصلی پیرامون ابعاد حقوق مختلف شهروندی پرداخته شده است. بنابراین نمونه‌گیری از این طیف نیز بر اساس روش نمونه‌گیری سیستماتیک در فاصله زمانی ساعت ۱۸ تا ۱۹ در فاصله زمانی تقریبی نیم ساعت، در سه روز از هفته (طی دو هفته متوالی در آبان ماه ۱۳۹۲) بوده است. بر این اساس برای هر طیف، ۹ نمونه بدست آمده است. به منظور استخراج کدها و رموز از میان صحبت‌های شهروندان، از روش مصاحبه باز و «شرح داستان»[2] استفاده شده است. شرح داستان، روشی است که اولین بار توسط لئون ساندرکوک مطرح شد (Sandercock, 2003: 11). در این روش برنامه‌ریزان شهری بر اساس متون مکتوب یا عامیانه‌ای که در میان کوچه و بازار در میان شهروندان عادی رواج دارد، به شرح، آسیب‌شناسی مشکلات و برنامه‌ریزی بهتر امور می‌پردازند. برای استخراج کلیدواژه‌ها و کدگذاری، از شش اصل مطرح پیرامون حقوق شهروندی در قانون اساسی ایران استفاده شده است که عبارتند از: امنیت عمومی‌و خصوصی؛ امنیت قضایی؛ آزادی‌های اجتماعی؛ حقوق سیاسی و مشارکتی؛ حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها.

2. Storytelling

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

شکل ۲. عوامل موثر بر عدم رعایت قانون توسط شهروندان؛ مأخذ: نگارندگان.

مدل مفهومی تحقیق

برمبنای توضیحات و استنادات مطرح شده در بخش مبانی نظری، می‌توان گفت که در اغلب پژوهش‌ها و تحقیقات انجام شده، می‌توان به این نتیجه رسید که عدم رضایت از زندگی و فضای سکونتی به طورکلی می‌تواند به عنوان یک متغیر پنهان، به بی‌اهمیت انگاشتن قانون توسط شهروندان خاطی منجر شود. این نارضایتی می‌تواند ابعاد مختلفی داشته باشد: از نارضایتی از فضای روحی و روانی حاکم بر ذهن فرد خاطی قانون گرفته تا نارضایتی از اوضاع سیاسی و اجتماعی جامعه و در عمل مخالفت کردن و پشت کردن به قانون. با توجه به مطالعات میدانی صورت گرفته، عدم رضایت از شرایط زندگی در پنج دسته تقسیم بندی شده است که مطابق شکل ۲عبارتند از:

در این حالت، پنج متغیر اشاره شده به عنوان متغیر مستقل و متغیر «عدم احترام به قانون» (به عنوان بخشی از حقوق شهروندی) با در نظرگرفتن فرض آشنایی اغلب شهروندان با قوانین بدیهی راهنمایی و رانندگی، به عنوان متغیر وابسته درنظرگرفته شده است. ارتباط این پنج متغیر مستقل از طریق روش همبستگی پیرسون با متغیر وابسته «عدم رعایت قانون» که در واقع نوعی بی احترامی به حقوق شهروندی است، مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. در ادامه به منظور تعریف مشخص از حقوق شهروندی از دیدگاه شهروندان، ۶ طیف مشخص شهروندی که حضور پررنگ تری در فضاهای شهری شهر تهران و به خصوص منطقه ۶ (محدوده چهارراه فاطمی) دارند انتخاب شده است که عبارتند از: دانشجویان، زنان (۳۰ تا ۵۰ سال)، مردان (۳۰ تا ۵۰ سال)، کسبه، کودکان و سالمندان. همانطورکه در بخش روش تحقیق اشاره شد، به منظور پردازش و تحلیل صحیح‌تر نتایجِ تحلیل محتوا، از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. روش آنتروپی شانون قابلیت تبدیل داده‌های کیفی به کمی را در روش تحلیل محتوا بر عهده دارد. شکل ۳ چارچوب نظری بخش دوم تحقیق را نشان می‌دهد. ضریب آنتروپی نشان‌دهنده مقدار عدم اطمینان حاصل از محتوای یک پیام است. به عبارت دیگر، آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که بوسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود (آذر، ۱۳۸۰، ص ۸). این عدم اطمینان به صورت زیر نوشته می‌شود:

(۱)

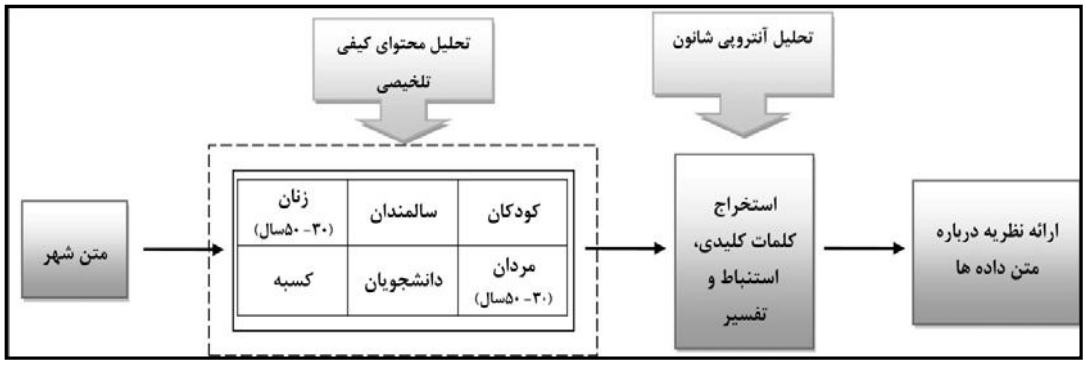
$$E \approx S\{P_1, P_2, \ldots, P_n\} = -k\sum_{i=1}^{m}\left[P_i L_n P_i\right]$$

لازم به ذکر است به نحوه محاسبه این ضریب و تحلیل داده‌ها در بخش تحلیل یافته‌های پژوهش اشاره شده است.

تحلیل یافته‌های پژوهش

محدوده خیابان کارگر شمالی تهران، شامل طیف وسیعی از شهروندان تهرانی است؛ به این دلیل که این ناحیه کاربری‌های عمده (و بعضا فراشهری) اداری، بیمارستانی، خدماتی و دانشگاهی را در خود جای داده است. این محدوده تنوع جمعیتی و طبقاتی گسترده‌ای دارد که به نوعی تنوع فرهنگی ساکنان و مراجعان نیز در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

شکل ۳. ساختار تحلیلی تحقیق به منظور استخراج داده‌های کلیدی از دیدگاه‌های شهروندان در مورد حقوق شهروندی

آن به چشم می‌خورد. بر این اساس روزانه شاهد رفت و آمد بسیاری از شهروندان در این محور هستیم که در موارد بسیار، بی توجهی به قوانین و حقوق شهروندی در میان آنها به چشم می‌خورد. در نگاه اول، بسیاری از بی‌توجهی‌ها به قوانین و حقوق شهروندی، در سطح خیابان‌ها و معابر دیده می‌شود. عدم احترام سواره‌ها به علائم راهنمایی و رانندگی، بی‌پروایی موتورسوارها و عبور آنها از معابر پیاده، اختلاط سواره و پیاده، کمبود فضای پارکینگ و پارک دوبل کردن خودروها نمونه هایی از این موارد به شمار می‌روند (تصویر شماره ۱).

در ادامه با ورود به بافت‌های مسکونی پیرامونی، این مشکلات مضاعف می‌شوند. وجود کاربری‌های فراشهری مانند بیمارستان قلب، بیمارستان شریعتی، دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس و تراکم شدید بانک‌ها و مراکز مالی در این خیابان، اختلاط شدیدی را میان کاربری‌های محلی، شهری و فراشهری ایجاد کرده است. با نگاهی دقیق تر می توان ساخت و سازهای شبانه روزی و سر و صداهای ناشی از آن، صدای بوق ممتد اتومبیل‌ها، برخورد بد و ناسزا گویی رانندگان سواره به هم در درون خیابان‌های حاشیه‌ای این محدوده، عدم امنیت پیاده‌ها در مسیر سواره (بدلیل رانندگی بد سواره‌ها و سد معبر پیاده‌روها توسط وسایل کارگاه‌های ساختمانی) و ... را به موارد عدم رعایت حقوق شهروندی اضافه نمود (تصویر ۲).

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

تصویر ۱. کمبود فضای پارکینگ در پیرامون مرکز قلب تهران، علاوه بر ایجاد ترافیک، آلودگی صوتی و رفتارهای نابهنجار اجتماعی را برای ساکنان و مراجعین رقم زده است؛ عکاس: نگارنده؛ تاریخ عکاسی: ۱۳۹۲/۸/۱۶.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

تصویر ۲. تداخل عابر پیاده با سواره و تجمع مصالح ساختمانی: نمونه ای از عدم رعایت حقوق پیاده در برابر سواره؛ عکاس: نگارنده؛ تاریخ عکاسی: ۱۳۹۲/۸/۸.

جدول ۷. تبیین رابطه همبستگی میان متغیر عدم رعایت قوانین با سایر متغیرهای تعریف شده

عنوان	رضایت از اوضاع سیاسی جامعه	رضایت از اوضاع اجتماعی	رضایت از شرایط اقتصادی	رضایت روحی - روانی از زندگی	رضایت از مکان سکونت و محیط مسکونی
Pearson Correlation	- ۰,۲۰۱	- ۰,۶۳۲	- ۰.۵۳۳	- ۰,۷۹۱	- ۰,۱۴۲
Sig. (۲-tailed)	.۰۰۱	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۲
N	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸	۱۰۸

همانطورکه در بخش‌های قبلی تحقیق عنوان شد، یکی از اهداف این تحقیق، مشخص نمودن رابطه همبستگی میان عدم رعایت قوانین راهنمایی و رانندگی (به عنوان یکی از بخش‌های اصلی حقوق شهروندی) با رضایت یا عدم رضایت از زندگی افراد است. برای این منظور از روش همبستگی پیرسون در نرم افزار SPSS استفاده شده است. در اینجا تعداد نمونه‌های برداشت ۱۰۸ مورد بوده و در واقع این افراد از میان عابرانی برگزیده شده‌اند که قوانین راهنمایی و رانندگی را به طور مشخص رعایت نمی‌کرده‌اند (عبور از عرض خیابان هنگام چراغ قرمز عابران). لازم به ذکر است علت انتخاب عابران پیاده، در دسترس بودن آنها بعد از عدم رعایت قوانین بوده است. جدول زیر نتیجه این ضریب همبستگی را مورد محاسبه قرار داده است (جدول ۷).

نتایج محاسبات نشان می‌دهد که میان رفتار نابهنجار عابران پیاده و نارضایتی آنها از اوضاع روانی زندگی بیشترین ارتباط وجود دارد. در واقع در بسیاری موارد، فرد خاطی به دلیل درگیری‌های روانی و ذهنی و مشکلات متنوع موجود در زندگی‌اش، شاید اهمیتی برای احترام به قانون و حقوق شهروندی قائل نباشد و درگیر سایر مسائل زندگی شده باشد. اولویت بعدی مربوط به نارضایتی از اوضاع اجتماعی جامعه می‌باشد. همانطور که از فضای مصاحبه‌ها پیداست، اکثر خاطیان قانون، دلیل رفتار اشتباه خود را دیدن اشتباهات بقیه و بی قانونی سایر اعضای جامعه (از مسئولین حکومتی تا مردم عادی) عنوان می‌کنند و در واقع عدم رعایت قانون را یک مشکل جمعی می‌دانند که در جامعه ایران کسی به آن پایبند نیست. سایر متغیرها به ترتیب نارضایتی از اوضاع اقتصادی (با ضریب ۰.۵۳۳-)، نارضایتی از اوضاع سیاسی جامعه (با ضریب ۰.۲۰۱-) و رضایت از مکان سکونت و محیط مسکونی (با ضریب ۰.۱۴۲-) هستند که در تحلیل‌های آماری ضرایب قابل توجهی به شمار نمی‌روند. بنابراین می‌توان گفت درگیری ذهنی، روحی و روانی شهروندان تهرانی (نسبت به موضوعات مختلف

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

زندگی)، می تواند مهمترین عامل در عدم پایبندی آنها به قوانین و حقوق شهروندی باشد.

درگام بعدی بر اساس روش شرح داستان، از ۶ طیف زنان (۳۰تا۵۰سال)، مردان (۳۰تا۵۰سال)، سالمندان، کودکان، دانشجویان و کسبه خواسته شد تعریف، دیدگاه و تصورات‌شان را در قالب حقوق شهروندی به صورتی باز بیان کنند. برای تقلیل داده‌ها و جمع‌بندی دیدگاه‌های این ۶ طیف، از روش تحلیل محتوای تلخیصی استفاده شد. به منظورکدگذاری و رمزنگاری از میان صحبت‌های افراد مصاحبه شونده، تعداد ۶کد انتخاب شد. این کدها در واقع برگرفته از موارد مطرح در قانون اساسی پیرامون حقوق شهروندی هستند (به جدول ۲ مراجعه شود) که عبارتند از: **امنیت عمومی و خصوصی**؛ **امنیت قضایی**؛ **آزادی‌های اجتماعی**؛ **حقوق سیاسی و مشارکتی**؛ **حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی**؛ **حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها**. جدول۸، تعدادکدهای مربوطه به هرگزینه را برای طیف زنان (۹نمونه مورد بررسی) نشان می‌دهد.

برای محاسبه و وزن دهی به داده‌ها می‌بایست آنها را بهنجارکنیم (جدول شماره ۹). بهنجارسازی داده‌ها از رابطه زیر بدست می‌آید:

(۲)

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} F_{ij}} \quad (i = 1,2,...,m \ ; \ j = 1,2,...,n)$$

جدول ۸. فراوانی حاصل از ۹ پاسخگوی زن برای اصول شش‌گانه حقوق شهروندی در قانون اساسی

اصول شهروندی / پاسخگو	امنیت عمومی و خصوصی	امنیت قضایی	آزادی‌های اجتماعی	حقوق سیاسی و مشارکتی	حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها
۱	۲	۰	۶	۱	۲	۴
۲	۴	۱	۷	۲	۱	۲
۳	۳	۰	۴	۰	۱	۳
٤	۳	۰	۲	۰	۱	۲
٥	۴	۱	۲	۱	۰	۰
٦	۷	۰	۳	۰	۰	۰
۷	۵	۱	۲	۱	۱	۱
۸	۵	۱	۲	۰	۱	۰
۹	۳	۲	۶	۱	۳	۲
جمع فراوانی	۳۶	۶	۳۴	۶	۱۰	۱۴

جدول ۹. داده‌های بهنجار شده برای مقوله‌های مربوط به پاسخگوها

اصول شهروندی / پاسخگو	امنیت عمومی و خصوصی	امنیت قضایی	آزادی‌های اجتماعی	حقوق سیاسی و مشارکتی	حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها
۱	۰,۰۵۵۵۵۶	۰	۰,۱۷۶۴۷۱	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۲	۰,۲۸۵۷۱۴
۲	۰,۱۱۱۱۱۱	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۲۰۵۸۸۲	۰,۳۳۳۳۳۳	۰,۱	۰,۱۴۲۸۵۷
۳	۰,۰۸۳۳۳۳	۰	۰,۱۱۷۶۴۷	۰	۰,۱	۰,۲۱۴۲۸۶
۴	۰,۰۸۳۳۳۳	۰	۰,۰۵۸۸۲۴	۰	۰,۱	۰,۱۴۲۸۵۷
۵	۰,۱۱۱۱۱۱	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۰۵۸۸۲۴	۰,۱۶۶۶۶۷	۰	۰
۶	۰,۱۹۴۴۴۴	۰	۰,۰۸۸۲۳۵	۰	۰	۰
۷	۰,۱۳۸۸۸۹	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۰۵۸۸۲۴	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۱	۰,۰۷۱۴۲۹
۸	۰,۱۳۸۸۸۹	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۰۵۸۸۲۴	۰	۰,۱	۰
۹	۰,۰۸۳۳۳۳	۰,۳۳۳۳۳۳	۰,۱۷۶۴۷۱	۰,۱۶۶۶۶۷	۰,۳	۰,۱۴۲۸۵۷

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

درگام بعدی، بار اطلاعاتی مقوله زاُم باید مورد محاسبه قرارگیرد. بدین منظور از رابطه (۳) استفاده می‌شود:

$$E_j = -K \sum_{i=1}^{m} \left[P_{ij} L_n P_{ij} \right] \left(j = 1, 2, \ldots, n \right) \quad (۳)$$

در این رابطه K از فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$K = \frac{1}{L_n m} = \frac{1}{L_n \times 9} = 0.455 \quad (۴)$$

در ادامه ضریب اهمیت هر معیار، بر اساس فرمول زیر بدست می‌آید:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^{n} E_j} \quad (۵)$$

با جایگذاری اعداد بدست آمده در فرمول‌های بالا، ضرایب آنتروپی و ضرایب اهمیت هریک از اصول بدست می‌آید (جدول۱۰).

این برداشت میدانی برای هرکدام از طبقات دیگر مورد سوال، مورد ارزیابی قرارگرفت و نتایج زیر از آنها حاصل شد. این درحالیست که در اصول قانون اساسی میزان مباحث پرداخته شده به هر موضوع، در بعضی موارد با دیدگاهها و تقاضای شهروندان متفاوت است (جدول شماره ۱۱).

نتیجه گیری و جمعبندی

هرچند حوزه تحقیق پیرامون حقوق شهروندی گستره فراوانی دارد اما می‌توان با محدود نمودن دامنه تحقیقات در یکی از موضوعات اساسی حقوق شهروندی، نتایج قابل توجهی راکسب نمود. در این راستا، عمل به مقررات و قوانین راهنمایی و رانندگی یکی از بدیهی‌ترین حقوقی است که شهروندان یک جامعه نسبت به هم دارند و رعایت آن می‌تواند حداقل نظم ظاهری یک جامعه را نشان دهد. بنابراین نگارندگان در گام اول، بر روی رعایت این حقوق توسط شهروندان تمرکز نمودند. یافته‌های این تحقیق حاکی از این موضوع است که با فرض آگاهی اغلب شهروندان از اصول اولیه راهنمایی و رانندگی (به عنوان یکی از بدیهی‌ترین حقوق‌های شهروندان نسبت به هم)، متغیری به نام

جدول ۱۰. میزان ضرایب آنتروپی (عدم اطمینان) و ضرایب اهمیت هریک از اصول شهروندی در میان طیف زنان

اصول شهروندی	امنیت عمومی و خصوصی	امنیت قضایی	آزادی‌های اجتماعی	حقوق سیاسی و مشارکتی	حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها
ضریب آنتروپی	۱،۰۳۰۱۷	۰،۷۱۰۱۲	۰،۹۴۱۹۵	۰،۷۱۰۱۲	۰،۸۳۴۶۳۹	۰،۷۷۸۲۷۵
ضریب اهمیت	۰،۲۰۶	۰،۱۴۲	۰،۱۸۸	۰،۱۴۲	۰،۱۶۷	۰،۱۵۵

جدول ۱۱. میزان ضرایب آنتروپی (عدم اطمینان) و ضرایب اهمیت هریک از اصول شهروندی در میان ۶ طیف برگزیده

اصول شهروندی / ضریب اهمیت	امنیت عمومی و خصوصی	امنیت قضایی	آزادی‌های اجتماعی	حقوق سیاسی و مشارکتی	حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	حقوق طبقه آسیب‌پذیر و اقلیت‌ها
زنان	۰،۲۰۶	۰،۱۴۲	۰،۱۸۸	۰،۱۴۲	۰،۱۶۷	۰،۱۵۵
مردان	۰،۱۹۸	۰،۱۰۳	۰،۲۲۱	۰،۱۷۶	۰،۲۰۵	۰،۰۹۷
سالمندان	۰،۳۲۵	۰،۰۱۲	۰،۰۳۴	۰،۰۷۲	۰،۲۱۲	۰،۳۴۵
کودکان	۰،۲۰۵	۰	۰	۰	۰،۱۲۳	۰،۶۷۲
دانشجویان	۰،۱۸۴	۰،۰۴۲	۰،۲۰۶	۰،۲۹۸	۰،۱۳۱	۰،۱۳۹
کسبه	۰،۲۸۷	۰،۱۰۵	۰،۱۰۱	۰،۱۴۱	۰،۳۴۰	۰،۰۲۶
اصول قانون اساسی	۰،۰۹	۰،۲۶	۰،۱۲	۰،۲۱	۰،۱۷	۰،۱۵

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

نارضایتی از شرایط زندگی می‌تواند بر رفتار شهروندان در بروز عمل نادرست و عدم احترام به قوانین و حقوق شهروندی موثر باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد اولین عامل موثر در بروز رفتار عدم احترام به چراغ قرمز عابر، شرایط روحی روانی حاکم بر شهروند (درگیری و دغدغه فکری) است که در اغلب موارد می‌تواند به فراموشی یا بی‌اهمیتی احترام به قانون منجر شود. شرایطی‌که مربوط به فضای خصوصی و ذهنی فرد است و می‌تواند به فضای عمومی‌و رفتار شهروند در فضای شهری منتقل شود و موجب بروز رفتار نامتعارف از شهروند شود (به عنوان مثال عبور از چراغ قرمز) و حق دیگر شهروندان را تضییع کند. این موضوع در مرحله بعدی می‌تواند ناشی از عدم رضایت فرد از شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه باشد. در این حالت شهروند خطاکار، عمل خود را پیرو بی قانونی در بقیه نهادهای حکومتی و مردمی‌جامعه دانسته و به نوعی بر الگوی تقلید رفتار اشتباه دیگران و بی‌اهمیتی عمل به قانون در کلیه طبقات تاکید می‌کند (تاثیرپذیری و مشاهده فرد از عدم احترام به قانون توسط اغلب اقشار جامعه).هرچند سایر متغیرهای نارضایتی نیز در بروز رفتار خطا تاثیر دارند اما می‌توان گفت اغلب قصورات شهروندان از سوی این دو عامل اصلی رخ می‌دهد.

در گام بعدی، این تحقیق در پی پاسخ دادن به مقوله تعریف حقوق شهروندی از دیدگاه اقشار و طیف‌های مختلف شهروندی بوده است. بر این اساس، روش تحلیل محتوا مورد استفاده قرارگرفت تا بتوان از طریق مصاحبه باز و به شیوه روش شرح داستان، شهروند مورد نظر را به تعریف حقوق شهروندی فارغ از هر چارچوب قبلی و محدودکننده، تشویق نمود. نتایج تحقیق نشان دادکه از دیدگاه زنان، حقوق شهروندی می‌بایست بیشتر به مسائل امنیت عمومی‌و خصوصی و آزادی‌های اجتماعی بپردازد. این موضوع حاکی از نقصان این مباحث شهروندی در شرایط فعلی و در زندگی روزمره زنان است؛ به طوریکه این مشکلات، در ادبیات و بیان این طبقه، تبدیل به نوعی دغدغه شده است. این درحالیست که برای مردان، آزادی‌های اجتماعی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جزو دغدغه‌های اصلی شده است. سالمندان توجه به حقوق سالمندان درفضاهای شهری را مهمترین اصل در حقوق شهروندی می‌دانند وکودکان، ایجاد فضاهای بازی و تفریح مناسب و امن را مهمترین حق خود تلقی می‌کنند. دانشجویان، با توجه به درگیری در مباحث علمی و سیاسی، بر مشارکت سیاسی و آزادی‌های اجتماعی بیشتری تاکید دارند. و در نهایت‌کسبه، با توجه به رسته اقتصادی خود، بر داشتن حقوق اقتصادی بیشتر درکنار امنیت عمومی‌در فضاهای شهری تاکید دارند.

نکته جالب توجه درکنار همه این مباحث، درصد اهمیت و تعداد اصولی است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی‌ایران به اصول حقوق شهروندی پرداخته است. درحالیکه بیشترین اصول در حیطه حقوق شهروندی، بر امنیت قضایی و حقوق سیاسی و مشارکتی تاکید دارند، از دید شهروندان عادی جامعه، این اصول،کمترین میزان توجه و دغدغه را به خود اختصاص داده‌اند. این موضوع حاکی از اختلاف ماهیتی قابل توجه نهاد قانون‌گذاری و افکار عمومی‌جامعه نسبت به تعریف حقوق شهروندی است. به نظر می‌رسد ورود فکری قانون‌گذاران و ترسیم کنندگان حقوق شهروندی به میان افکار عمومی‌جامعه و اصلاح یا وضع قوانین جدید مرتبط با حقوق شهروندی، می‌تواندکمک قابل توجهی به جریان آموزش همگانی و درونی سازی قوانین و حقوق شهروندی‌کند.

منابع و ماخذ

۱. آذر، عادل (۱۳۸۰) بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوی، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا، سال یازدهم، شماره ۳۷ و ۳۸.

۲. ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰) تحلیل محتوای کیفی، فصلنامه پژوهش، سال سوم، شماره دوم.

۳. برک‌پور، ناصر؛ گوهری‌پور، حامد و کریمی، مهدی (۱۳۸۹) ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها بر پایه سنجش میزان رضایت مردم از خدمات شهری (نمونه موردی: مناطق ۱ و ۱۱ شهر تهران)، نشریه مدیریت شهری، شماره ۲۵.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

۴. پیربداقی، فاطمه (۱۳۸۸) تحلیل محتوای کمّی و کیفی، فصلنامه پیام پژوهش، سال نهم، شماره ۱۰۱.
۵. توسلی، غلامعباس و حسینی نجاتی، سیدمحمود (۱۳۸۳) واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران، مجله جامعه شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۲.
۶. رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۲) سنجش گرایش روستائیان به جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات روستائی ایران.
۷. رفیعیان، مجتبی؛ عسگری، علی و عسگری زاده، زهرا (۱۳۸۸) رضایتمندی شهروندان از محیط های سکونتی شهری، فصلنامه علوم محیطی، سال هفتم، شماره اول.
۸. شمس ناتری، محمد ابراهیم و عطازاده، شمس (۱۳۸۷) حمایت کیفری از حقوق شهروندی در ایران، نشریه علمی پژوهشی کارآگاه، دوره دوم، شماره ۴.
۹. صادقی، شعبان (۱۳۸۰) مکان یابی (جانمایی) کاربری اراضی شهری با تاکید بر برنامه‌ریزی حمل و نقل درون شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت.
۱۰. عزیزی، محمد مهدی (۱۳۸۵) محله مسکونی پایدار: مطالعه موردی نارمک، نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۷.
۱۱. عظیمی هاشمی، مژگان (۱۳۸۳) رضایت از زندگی و دینداری در بین دانش‌آموزان، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره اول، شماره ۳.
۱۲. فروغ زاده، سیمین (۱۳۸۳) بررسی مقایسه ای میزان دریافتی کارکنان ادارات مختلف و تاثیر آن بر رضایت شغلی، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره اول شماره ۴.
۱۳. محسنی، رضاعلی (۱۳۸۹) ابعاد و تحلیل حقوق شهروندی؛ راه کارهایی برای تربیت و آموزش حقوق شهروندی، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال سوم، شماره ۱۰.
۱۴. محمدی‌فر، غلامرضا (۱۳۸۷) نگاهی به کاربردهای روش تحلیل محتوا، فصلنامه پیام پژوهش، سال هشتم، شماره ۸۸.
۱۵. نوروزی، کامبیز (۱۳۸۵) حق شهروندی، مسئولیت مشترک دولت - ملت، نشریه نامه، شماره ۵۳.
۱۶. هاشمی، سید محمد (۱۳۸۴) حقوق بشر و آزادی های اساسی، نشر میزان، چاپ اول، تهران.
۱۷. هولستی، ال.آر (۱۳۷۳) تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالار زاده امیری، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
18. Das, Daisy (2007). Urban Quality of Life: A Case Study of Guwahati, Journal of Social Indicator Research, Vol 88, pp. 297-310.
19. krippendorff , k. (2004). Content Analysis – An Introduction to its Methodology: Sage Publication.
20. Leonie, Sandercock (2003) Out of the Closet: The Importance of Stories and Storytelling in Planning Practice, Planning Theory & Practice, Vol. 4, No. 1, 11–28.
21. Marshal, T.H. (1973). Class, Citizenship and Social Development. Westport: Greenwood press.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-24]